

ARAŞDIRMA

KİVDF
Layihə çərçivəsində

Böyük sənətkar Məşədi Məmməd Fərzəliyev ömrünün 60 ilini Azərbaycan və klassik şərqi musiqisinin inkişafına həsr edib. Onun adı Azərbaycanın görkəmli xanəndələrindən Cabbar Qaryağdı oğlunun, Keçəci oğlu Məhəmmədin, Şəkili Ələsgərin və Zəbul Qasımın adı ilə yanaşı qədimdir. Məşədi Məmmədin çox mələhətli səsi var idi və o, gur zəngülə vurən bir xanəndə idi.

Məşədi Məmməd Fərzəliyev 1872-ci ildə qədim Şuşa şəhərində anadan olub. Uşaqlıq illəri bu dilbər guşədə keçsə də, çox erkən doğma şəhərini tərk edib, lap gənc yaşlarından bir müddət Gəncədə, sonralar isə Tiflis, Batum, Vlədiqafqaz, İstanbul və sair şəhərlərdə yaşamış və xanəndəlik etmişdi. O, Zaqafqaziyada, Orta Asiyada, Türkiyədə, hətta Avropanın bir çox ölkələrində görkəmli sənətkar kimi tanınmışdı.

Məşədi Məmməd hələ Şuşada olarkən toy məclislərində və xalq şənliklərində çıxış etmişdi. O, ilk dəfə Şuşada Xandemirovun teatrında verilən Şərqi konsertində böyük uğur qazanmışdı.

Məşədi Məmməd zəngin yaradıcılıq yolu keçmişdir. "Onun gözəl zəngülələri, uzun nəfəsləri dinləyiciləri həmişə valeh etmişdir. O, nadir hallarda təsadüf edilən güclü nəfəsə, geniş diapazonlu gur səsə malik olmuşdur. Bir neçə forma və mərtəbədə sürətli, fəvvarə kimi çəlgilən zəngülələr vurmaqda bir sıra görkəmli xanəndələr Məşədi Məmmədə həssəd aparmışlar. Məşədi Məmmədin mələhətli səsinə Cabbar Qaryağdı oğlu yüksək qiymət vermiş, onu özünə "rəqib" hesab etmişdi. İran məclislərinin birində Cabbar Qaryağdı oğlundan soruşmuşlar:

- Qafqazda sənə rəqib olan ikinci bir xanəndə varmı?
Cabbar Qaryağdı oğlu demişdir:

- Qafqazda mənə rəqib olan iki xanəndə vardır: Biri Zəbul Qasım, o biri isə Məşədi Məmməddir. Ancaq mənim xoşbəxtliyimdən birincinin zili səsi, digərindən isə dərin musiqi səvadi yoxdur. Məşədi Məmmədə böyük xanəndə

"Rast", "Şur", "Çaharqah", "Zəbul-Segah", "Kürdü Şahnaz", "Heyratı", "Mənsuriyyə", "Sımayı-şəms", "Qarabağ şikostəsi", "Arazbarı", "Korəmi", "Əşəri" və s. muğamlar geniş xalq kütlələri tərəfindən böyük rəğbətə qarşılanmışdır. Məşədi Məmməd də "Şüştör" ustası kimi daha məşhur idi.

Seyid Şuşinski də Məşədi Məmmədin "Şüştör"inə valeh olmuş. Böyük sənətkar xatirələrində yazırdı:

"Bir gün mənə Tiflisdən Gəncəyə toy məclisinə dəvət etdilər. Həmin məclisdə mənədən başqa Musa Şuşinski və Məşədi Məmməd Fərzəliyevin də destələri var idi. Günorta yemə-

Buna görə də olacağı qalib kamaqcaçalan Sevinə demiryol vağzalına gəndərdim bilet alsın ki, axşam qayıdaq Tiflisə..."

Məşədi Məmməd Fərzəliyev 1912-ci ildə Varşava şəhərində fəaliyyət göstərən "Sport-Rekord" şirkəti tərəfindən bir dəvət aldı. Şöhreti ellər dolaşan azərbaycanlı xanəndənin səsinə burada valeh yazıldı. Məşədi Məmməd tarzun Qurban Pirimovun müşayiəti ilə 40-dək muğam, təsnif və məhni ifa etdi. Bu uğurdan sonra Kiyev şəhərindən də dəvəti dəvət gəldi. Görkəmli sənətkar burada "Ekstrafon" şirkəti tərəfindən muğam və xalq məhnilərini qrammofon valına

Muğamla dünyanı dolayan ustad xanəndə

Şuşalı Məşədi Məmməd Fərzəliyev

dələro xas olan gözəl bir xüsusiyyət olmuşdur. Bu da ondan ibarətdir ki, o, həm bəm (pəşxan), həm orta (miyanoxan) və həm də zil (zilxan) səslə mələhətli oxuyurdu. Belə keyfiyyətcə hər xanəndədə olmamışdır. Məşədi Məmməd bütün muğamları həm bəmdə, həm də zilə çox asanlıqla oxumuşdur" (Firdun Şuşinski).

Seyid Şuşinski onun "Şüştör"inə valeh imiş...

Məşədi Məmmədin oxuduğu "Bayatı-kürd",

yazırdı. Müasirləri yazırlar ki, Məşədi Məmməd bütün muğam və məhnilərində ən çox Naxətanın qəzəllərini ifa edərmiş.

Məşhur bir xanəndə kimi tanınmış Məşədi Məmməd 1913-cü ilin yazında Zəbulov adına xalq evi tərəfindən Tiflisə dəvət edilir. Tiflisdə verilən bir teatr tamaşasının programında yazılmışdır: "1913-cü il may ayının 10-da Tiflisdə K.Y. Zəbulov adına xalq evində Sidiq Ruhullanın rejissorluğu ilə müsəlman opera həvəskarları üçün məşhur xanəndə Məşədi Məmməd Fərzəliyev iştirakı ilə Uzeyir Hacıboyovun "Leyli və Məcnun" operasının son pərdəsi tamaşaya qoyulacaqdır. Əsərdə Zeydrolunu Məşədi Məmməd Fərzəliyev oynayacaqdır. Gecənin konsert şöbəsinə Məşədi "Bayatı-Şiraz", "Mahur" və "Hasar" muğamlarını oxuyacaqdır."

1923-cü ildə Məşədi Məmməd Məşədi Cəmi Əmirov tərəfindən Gəncə şəhərinə dəvət edilir və şəhər musiqi məktəbində muğamat-dərc dərc deyir, gənc xanəndələrin yetişməsinə də olındı gələnidi. Məşədi Məmməd eyni zamanda tarzun Böyükkiş Əliyəv ilə birlihdə Gəncə, Qazax, Tovuz

və Şəmkir rayonlarında toylarda və xalq şənliklərində iştirak edirdi. **"Axşam oldu" təsnifini dinləmək böyük səadət idi...**

F.Şuşinski yazırdı: "Məşədi Məmməd təsniflərdə, gözəl qaval vurmaqda və qədim Azərbaycan məhnilərini ustalıqla oxumaqda qüdrətli sənətkar idi. Məsələn, o, "Qarabağda bir dənə", "Nəbi", "Təyün tərif", "Vətən şərqi", "Alma", "Səbu", "Maç-maç", "Mən bir türkəm", "Ayıl, ey millət" təsnif və məhnilərini böyük məhəbbətlə ifa edir, hamını heyrətə gətirirdi. Onun zövqlə oxuduğu "Axşam oldu" təsnifi yarım əsrdən artıq bir müddətdə xalqın qəlbində silinməmişdir. Bu təsnif "Şikosteyi-fars" üstündə oxunduğu üçün xanəndə hər dəfə bir inco guşələrlə muğama toxunurdu. Bu, təsnifin daha gözəl səslənməsinə səbəb olurdu.

Seyid Şuşinski deyirdi: "Məşədi Məmmədin "Axşam oldu" təsnifini dinləmək musiqini sevmənlər üçün böyük səadət idi."

1926-cı ildə Məşədi Məmməd Fərzəliyev Rusiyanın bir çox şəhərlərdə, Polşa, Almaniya, Fransa, Belçika, İngiltərə, Avstriya, Rumiya, Türkiyə və İranda konsertlər verir.

Məşədi Məmmədi yaxından tanıyan, uzun illər onun sənət yoldaşlığı olmuş İslam Abdullayev, Qurban Pirimov, Seyid Şuşinski və Musa Şuşinski kimi qocaman sənətkarlar Məşədi Məmmədin sənətinə yüksək qiymət vermmişlər. Musa Şuşinski deyirdi: "Məşədi Məmməd Fərzəliyevin çox zill və gözəl səsi var idi. "Qatar bayatı", "Kürdüşahnaz" xüsusilə "Şüştör" muğamını misilsiz məhəbbətlə oxuyardı. O, həm də yaxşı qaval vurardı. Məşədi Məmmədin zəngüləsinə söz yox idi. O, elə sürətli və coşğun zəngülələr vururdu ki, elə bil taxtapuzun üstünə dolu yağdı. Yadımdadır, Gəncədə Bağbanlar kəndində toyda idik. Həmin məclisə Azərbaycanın ən məşhur xanəndələrindən ibarət 7-8 sazəndə dəvət edilmişdi.

Məşədi Məmməd də həmin toyda oxuyurdu. Bilmişəm, xanəndələr arasında oxumaq haqqında nə söhbət oldusa, Məşədi Məmməd üzünü Cabbara tutub gül-gülə zarafatına dedia:

- Mənə əsəbiləşdirməyin. Həminizi qataram zəngüləmə qabağına, düz vağzala qədar qovaram."

1929-cu ildə Məşədi Məmməd Fərzəliyev yənidən xaricə qastrol səfərinə çıxmış, bir daha Azərbaycana qayıtmamışdır. Uzun illər Türkiyənin İstanbul şəhərində yaşayan və 1962-ci ildə 90 yaşında dünyasını dəyişən Məşədi Məmməd Fərzəliyev, oсында, sovet hökumətinin, onun represiyalarının, ağır təzyiqlərinin olından bu ölkəyə pənah aparmışdır.

"Azadlıq"ın Araşdırmaçı Jurnalistlər Grupu KİV-ə Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə çap edilir